

PIIRKONDLIKE KEELEKUJUDE TUNNUSTAMISEST EESTIS JA PRANTSUSMAAL EUROOPA LIIDU KEELEPOLIITIKA TAUSTAL

MAARJA SIINER, TÕNU TENDER,
TRIIN VIHALEMM

Annotatsioon. ELi keelepoliitilisi eesmärke on keelelise mitmekesisuse edendamine liikmesriikides ja ELi kodanike keeleoskuse suurendamine vähemalt kahe võõrkeeleni.¹ Esimene eesmärk kajastub ELi lepingus² ning rõhutab, et liit austab oma rikkalikku kultuurilist ja keelelist mitmekesisust. Sellega vastandub EL oma identiteedi ja eripära kujundamisel teadlikult Ameerika Ühendriikidele,³ mille moto *E pluribus unum* järgi on riiki ja kodanikke ühendavaks elemendiks just ühine keel (Wawra 2006). Teine eesmärk, kodanike võõrkeeleoskuse suurendamine, tuleneb praktilisest vajadusest tagada ELi kodanike liikuvus ja liidusisesest suhtlemise lihtsus, nt töö- ja huvialased kontaktid liikmesriikide ja nende kodanike vahel. Kuidas haakuvad need eesmärgid ELi liikmeks olevate riikide keelepoliitikaga? Artiklis uurime kahe ELi liikme – Eesti ja Prantsusmaa – näitel keelelise mitmekesisuse probleemi riigikeele ja murrete (piirkondlike keelekujude) vaatepunktist.

Võtmesõnad: Euroopa Liidu mitmekeelsuspoliitika, Eesti keelepoliitika, Prantsusmaa keelepoliitika, riigikeel, keele piirkondlikud erikujud, regionaalkeel ~ piirkonnakeel

¹ Vt EK tegevuskava 2003, EK uus mitmekeelsuse raamstrateegia 2005, Commission of the European Communities 2007 ja Kõrgetasemeline mitmekeelsuse töörühm 2007.

² Euroopa Liidu Teataja 17. detsembril 2007, 2007/C 306/01 Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut, sõlmitud Lissabonis 13. detsembril 2007, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:ET:HTML>.

³ USAle vastandub EL mitmes teiseski dokumendis, vt nt EK uus mitmekeelsuse raamstrateegia 2005: 2, kus on rõhutatud ELi omapära: see ei ole „sulatusahi”, vaid mitmekeelsust väärtustav ühiskodu.

1. Sissejuhatus

Sotsiolingvistikas eristatakse keelt kui suhtlusvahendit ja keelt kui mingi etnilise rühma (rahvuse) identiteedi kandjat (Edwards 1985). Ühtne, normitud riigikeel, milleks rahvusriigis⁴ on tihti riigi põhirahvuse keel, on oluline nii riigisisese suhtlemise lihtsustajana ning kiirendajana kui ka ühtse rühmaidentiteedi loojana: mida ühtsem ja normivam keel, seda tugevam on ühisidentiteet – kõik riigi kodanikud räägivad sama keelt ja eristuvad seetõttu teiste riikide kodanikest (Lodge 1993, Hyltenstam 1999). Riigikeele standardimine⁵ võib olla osa riigi teadlikust keelepoliitikast ja keelekorraldusest⁶ eesmärgiga luua ja tugevdada ühtset riigiidentiteeti. Juhul, kui poliitiline eliit tunnetab ohtu rahvuskeele staatusele ja vormile, muutub keelepoliitika normivamaks ja teeb palju ettekirjutusi. Kuna riigi keelepoliitika tegeleb riigisisese suhtluse ühtlustamise ja riigikeele staatuses normikeele⁷ ehk standardkeele (kirjakeele⁸) kaitsmisega, võib liigne riigisisene keeleline varieerumine – nt palju (riigi)keele piirkondlikke erikujusid või vähemuskeelte rääkijaid – tähendada ohtu normikeele positsioonile ja säilimisele ning viia keelepoliitika karmistamiseni (Spolsky 2002, Oakes 2001, Siiner 2006). Rahvusriikide keelepoliitikas avaldub küllalt sageli hoiak, mis rõhutab riigikeele tähtsust, omistades sellele kõrgema staatuse ning jättes vähemusrühmade keeltele ja/või murretele⁹ madalama staatuse.

⁴ Rahvusriik – geopoliitiline moodustis, mis annab ühele rahvusele poliitilise suveräänsuse mingil kindlal territooriumil. Tegelikuses on enamik – kui mitte kõik – rahvusriigid mitmekultuurilised ja mitmekeelelised.

⁵ Keele standardimine toimub ka reguleerimatult, nt massimeedia ja linnastumise mõjul.

⁶ Keelepoliitika (*language policy*) ja keelekorralduse (*language planning*) defineerimine on eri autorite puhul erinev: mõned jätavad täpse piiri tõmbamata ning käsitlevad mõlemaid koos, põhjuseks nende tegevuste samaaegsus (nt Hornberger 1994, 1996 – tsitaat Rannut jt 2003: 194). Keelepoliitikat viivad ellu poliitikud, s.o valitud isikud, kelle kätte on valijaskond usaldanud võimu kindlaks perioodiks. Keelt korraldavad vastava valdkonna asjatundjad, kes kannavad vastutust selle teadusliku kvaliteedi eest (Rannut jt 2003: 194). Tiiu Erelt (2002: 17) on eristanud, et ingl *corpus planning* tähendab eesti keeles 'keelekorraldust' ja *status planning* 'keelepoliitikat'.

⁷ Normikeel – ingl *standard language* (Pajusalu jt 2002: 20).

⁸ Kirjakeel on eesti keeles mitmetähenduslik termin, vt EKK 2007: 30; Hennoste 2000: 22–30, Kerge 2000: 75–86.

⁹ Murde all mõistetakse tavaliselt normikeelest erinevaid keelevorme, mida enamasti räägitakse äärealadel ja millel on normikeelega võrreldes madalam staatus. Kuna

Euroopas esineb rohkesti näiteid sellest, kui raske on ellu jääda neil piirkondlikel keelekujudel, mis on vormilt normikeelega kõige sarnasemad. Näiteks Prantsusmaa põhjaosas räägitavat *langues d'oil* keelekuju on vormilise läheduse tõttu prantsuse keelele peetud ka „vigaseks prantsuse keeleks”, mida pruugivad madalama haridustasemega inimesed (Ager 1996, Oakes 2001). Sellise sotsiaalse stigmatiseerimise tulemusena on *langues d'oil* keelekuju pruukijate hulk drastiliselt vähenenud ja alles viimase kümne aasta jooksul on hakatud sellest rääkima kui omaette keelest, mitte vigasest prantsuse keelest, mida peaks häbenema (Judge 2007). Eestigi puhul võib täheldada Põhja-Eesti murrete nivelleerumist ja kadumist, samas kui nendest ning eesti kirjakeelest märgatavalt erinevad Lõuna-Eesti murded (Võru ja Setu) on paremini säilinud.

Ka võõrkeelte oskus ja rohke kasutamine võib rahvusriigi keelepoliitikute arvates kujutada potentsiaalset ohtu normikeelele (riigikeelele). Nt „Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010” märgib, et kirjakeelele ja eriti selle kasutamisele avaldavad ühe taustategurina negatiivset mõju kogu suhtluse muutumine mitmekeelsemaks ja teiste keelte (eriti inglise keele) mõju (EKAS 2004: 18).¹⁰ See mure pole Eestile ainuomane, enamik ELi liikmesriike, isegi need, kus keelepoliitikale erilist tähelepanu ei pöörata, nt Taani, tunnevad muret inglise keele pealetungi pärast (Sprogpolitisk redegørelse 2004). Inglise keele kasutamine ELis ja mujal maailmas on nii valdav, et mitmed tegevusvaldkonnad on täielikult ingliskeelsetumas, st valdkonna omakeelne terminoloogia puudub osaliselt või täiesti (Phillipson 1992). Inglise keele sage kasutamine töö- ja erialakeelena mõjutab aga paratamatult inimeste emakeelt (süntaksit, oskussõnavara jms).

ELi mitmekeelsuse¹¹ poliitika eesmärgiks on säilitada liidu keeleline mitmekesisus kui oluline osa liidu identiteedist. Kuid vastavalt ELi tavale jätta kultuuri ja keelt puudutavad otsused liikmesriikide endi teostada,¹²

paljudel murretel puudub kirjalik traditsioon ~ kirjalik kuju ja nende sõnavara on piiratum (normikeelega võrreldes), on ka murrete kasutatavus piiratud (Chambers ja Trudgill 1980: 3–4; Tender 1996; Pajusalu jt 2002: 19–20).

¹⁰ Samas on EKAS pidanud oluliseks Eesti võõrkeelepoliitika väljatöötamist ning kvaliteetset keeleõpet (EKAS 2004: 37).

¹¹ Mitmekeelsuse kohta vt Raamdokument 2007: 20, Tender 2006: 164–165.

¹² ELi aluslepingutes määratakse kindlaks liidu pädevused eri valdkondades. Liidu toimimise seisukohalt kõige olulisemates valdkondades on liidul ainupädevus (nt toll, siseturu konkurentsieskirjad, rahapoliitika eurotsoonis, kaubanduspoliitika). Jagatud pädevus on liidul ja liikmesriikidel nt siseturu, põllumajanduse ja kalanduse,

on ka keelepoliitiliste eesmärkide elluviimine jäetud liikmesriikide korraldada (EK tegevuskava 2003: 6). Käesoleva artikli laiem küsimus on, kas ja kuidas rahvusriigi (riigi)keelepoliitika ja ELi keelelise mitmekesisuse arendamise eesmärgid on tegelikult ühitatavad. Selleks vaatleme lähemalt nii ELi mitmekeelsuspoliitika kui ka rahvusriikide keelepoliitika tekke tagamaid.

2. ELi mitmekeelsuspoliitika¹³ tagamaadest

Euroopa Liidu poliitilises diskursuses väärtustatakse nii ühiskonna kui ka inimese mitmekeelsust ning võõrkeelte õpetamist ja õppimist,¹⁴ kusjuures võõrkeelte õppimist peetakse Euroopa kodanike üheks põhioskuseks

keskkonna, tarbijakaitse, transpordi, energeetika ja veel mitmes liidu toimimiseks olulises valdkonnas. Keelepoliitika valdkonnas, mida ei ole aluslepingutes eraldi nimetatud, kuid mis kuulub kultuuri ja hariduse alla, saab EL võtta meetmeid liikmesriikide tegevuse toetamiseks, koordineerimiseks või täiendamiseks, kuid ühtseid reegleid liikmesriikide keelepoliitika kujundamiseks kehtestatud ei ole (vt nt Tomusk 2002, 2001).

¹³ Keelelise mitmekesisuse edendamine tähendab Euroopa poliitilises diskursuses võimalikult laia valikut keeli, mida koolides, ülikoolides, täiskasvanute koolituskeskustes ja ettevõtetes on võimalik õppida. Tervikuna peaksid õpetatavad-õpitavad keeled hõlmama nii väiksema kui ka suurema kõnelejaskonnaga Euroopa keeli, regionaal-, vähemus- ja sisserändajate keeli, kuid samas ka riigikeele staatusega keeli ning neid keeli, mida räägivad ELi peamised kaubanduspartnerid kogu maailmas (EK tegevuskava 2003: 9).

ELis puudus palju aastaid järjekindel ja terviklik keelelise mitmekesisuse poliitika – määruste, tavade ja algatuste raamistik. EK president José Manuel Barroso lisas keelelise mitmekesisuse EK voliniku (Ján Figel) tööülesannete hulka ning määras ta vastutama mitmekeelsuse eest hariduses, kultuuris, tõlketöös ja väljaannetes. See oli järjepidevama ning terviklikuma ELi keelepoliitika loomise signaaliks. Keeleline mitmekesisus sai 1. jaanuaril 2007 eraldi poliitikavaldkonna staatuse, mille eest määrati vastutama üks uutest volinikest – Leonard Orban (Kõrgetasemeline mitmekeelsuse töörühm 2007: 1).

¹⁴ Pärast Maastrichti lepingu sõlmimist (1992) sai ELi hariduspoliitika nurgakiviks keeleõppe edendamine ja üksikisikute mitmekeelsus, asetades rõhu keelelisele mitmekesisusele. Kui 1990. aastatel keskendus ELi toetus ametlike keelte õppimisele, siis 21. sajandi esimesel kümnendil on kasutusele võetud kõikehõlmav keeleõppepoliitika, mille eesmärk on soodustada kõikide keelte, sh regionaal- või vähemuskeelte, sisserändajate keelte ja suurimate maailmakeelte õppimist (Kõrgetasemeline mitmekeelsuse töörühm 2007: 1).

(vt nt EK tegevuskava 2003: 4, 9; EK ettepanek KOM(2005) 548 lõplik; Tender 2007b). Kuigi ELi mitmekeelsuse poliitika tekkel on mitmeid tagamaid, nt ELi laienemine, ühtne turg, ELi piires suurenenud liikuvus, piirkondade taaselustumine, teadmisteühiskonna teke, ELi sisseränne ja üleilmastumine (Kõrgetasemeline mitmekeelsuse tööühm 2007: 1), võib ühe olulisema põhjusena esile tuua ELi liikmesriikides üha enam tunnetatud ohu, et inglise keele jätkuv pealetung võib vähendada liikmesriikide keelte oskust, elujõudu ning hulka (Oakes 2002). ELi passiivsust mitmekeelsuse valdkonnas on kritiseerinud mitmed eksperdid, väites, et inglise keele pealetung on ühise ELi majandusruumi tingimustes hoogustunud ning see muudab väikese kasutajaskonnaga keeled veelgi haavatavamaks (vt nt Caviedes 2003, Lenaerts 2001, Christiansen 2006). Kuna EL on end määratlenud eeskätt majandusliku institutsioonina, on paljude kriitikute arvates tema moraalseks kohustuseks aidata leevendada majandusprotsessidest tulenevat kahju nii looduskeskkonnale (mida EL ulatuslike keskkonnaprojektide kaudu teeb) kui ka kultuurikeskkonnale, sh keelelisele mitmekesisusele. Kuna paljude ELi kodanike võõrkeeleoskus piirdub inglise keelega, on ka ELi keelepoliitika ühe eesmärgina määratud, et ELi kodanikud oskaksid peale emakeele vähemalt kaht võõrkeelt (st lisaks inglise keelele veel vähemalt ühte ELi ametlikku keelt). Tegelik olukord keelteoskuse valdkonnas ei vasta veel kaugeltki soovitul. Kõigepealt on keelteoskus riikide ja sotsiaalsete rühmade lõikes ebaühtlaselt jaotunud. Eurobaromeetri uuring näitab, et võõrkeelte oskus on suhteliselt elitaarne, näidates kõrget staatust ja sotsiaalset liikuvust. Võõrkeeli rääkivad eurooplased on peamiselt noored, kõrgema haridusega kodanikud, kes on kas töö või õppega seoses viibinud teistes ELi riikides (Eurobaromeeter 2005; Eurobaromeetri eriuuring 243). Kuna suur osa keelepoliitilistest meetmetest on suunatud formaalharidusele, siis võiks tulevikus olukord paraneda ning suurenda inglise, prantsuse, saksa ja hispaania keele võõrkeelena oskajate osakaal. Kuid see väljavaade puudutab üksnes suure kasutajaskonnaga keeli. Valdavalt neid õpetatakse ja õpitakse ka koolides (vt Andmed 2005: 44–56; EK tegevuskava 2003: 23; EK keeleoskuse näitaja 2005: 3–4) ning valikuvõimalus eri keelte õppimiseks järjest väheneb. Samuti jäävad liikmesriikide ja ELi keelepoliitikas varju regionaal- ja vähemuskeelte kõnelejate võimalused õppida, säilitada, arendada oma emakeelt, kuna need on kulukad ettevõtmised. Suurema kõnelejaskonnaga keeled (riigid) võivad endale lubada oma keelt ja kultuuri tutvustavaid

kampaaniaid, nt pakub Prantsusmaa ELi riikides euroametnikele tasuta või madala hinnaga prantsuse keele kursusi. Aktiivse kampaania abil on Saksamaal õnnestunud suurendada saksa keele õppijate arvu Prantsusmaal mitme protsendi võrra. Väiksematel riikidel puudub raha säärase suurejooneliste ettevõtmiste finantseerimiseks. ELi mitmekeelsuse poliitika ei püüa neid vastuolusid lahendada.

Seda paneb pahaks näiteks Euroopa Parlament, kes kritiseerib EK uut mitmekeelsuse raamstrateegiat 2005 just seetõttu, et see jätab ELi kohustuseks peamiselt seadusandliku jms dokumentatsiooni liikmesriikide riigikeeltesse tõlkimise. Euroopa Parlament leiab, et mitmekeelsuse säilitamiseks ja arendamiseks oleks vaja selgemat keelepoliitikat ning prioriteetide seadmist. Euroopa Parlamendi töödokumendis tuuakse esile, et vaatamata paljudele määrustele ja eeskirjadele pole ELi institutsioonide ega liikmesriikide tasandil legaalselt siduvat, terviklikku keelepoliitikat (Working Document 2006: 9). Samuti heidetakse ette, et otsetoetuste kaotamine (nn B-eelarve kaudu) märgistab mõtteviisi nihet „avatud turu” poole, kus väikese kõnelejaskonnaga keeltele tuleb konkureerida „suurte keeltega” (Working Document 2006: 5).

Euroopa Komisjoni tegevuskavast selgub, et nii laialdasema võõrkeelte oskuse tagamine kui ka ELi keelelise mitmekesisuse (sh murded ja vähemuskeeled) säilitamine on jäetud liikmesriikide valitsuste hooleks, ELi roll on piiritletud koostöö ja kogemuste vahetamise korraldajana (EK tegevuskava 2003: 6). See annab edumaa suurematele riikidele, kelle majanduslikud võimalused on suuremad.

EK tegevuskava kriitikud on õigustatult küsinud, kas kava eesmärk – ELi keeleline mitmekesisus – ei ole mitte suurriikide suitsukate oma keele positsiooni parandamiseks rahvusvahelisel areenil (inglise keele kõrval) (Oakes 2002). Kriitikud on rõhutanud sedagi, et tuleks pakkuda sihttoetusi just väikese kõnelejaskonnaga keeltele, murretele ja murrakutele, ning heitnud ette, et selle asemel on EK toetuste andmisel üle läinud vaba turumajanduse printsiibile.¹⁵ Võib arvata, et need diskussioonid pole veel lõppenud ning ELi keelepoliitika võib tulevikus muutuda tegelikkuseski

¹⁵ „The Communication on Multilingualism signals a final clean break with any notion of ring-fenced. Funding for lesser used language (LUL) projects. LUL projects are now meant to compete with bigger, well funded language organisations for the same funds. How they are meant to achieve this remains unclear” (Working Document 2006: 8).

mitmekeelsust soosivamaks. Selles on oluline roll liikmesriikide aktiivsusel. Eestil väikese riigina võib olla hea võimalus neid avalikult sõnastatud vastuolusid ja etteheiteid ära kasutada, toetamaks enda piirkondlike keelekujude arengut Eesti keelelise ja kultuurilise jätkusuutlikkuse alusena.

3. Eesti ja Prantsusmaa keelepoliitika

Siinses artiklis oleme ELi mitmekeelsuspoliitika rakendamise võimaluste uurimiseks rahvusriikides valinud Eesti ja Prantsusmaa. Lugejal võib tekkida küsimus, miks just need riigid. Pealiskaudsel vaatlusel paistavad silma vaid erinevused. Eesti ühines ELiga mais 2004 ning on nii pindalalt kui ka rahvaarvult ELi väiksemaid liikmesriike. Eesti keel on olnud aastasadu madala sotsiaalse staatusega maarahva, vaesema elanikkonna keel, mis saavutas riigikeele staatuse alles 1918. a Eesti Vabariigi välja kuulutamise järel. ELi asutajaliige Prantsusmaa on suuremaid liikmesriike. Prantsuse keel on olnud aastasadu mainekas ning suhteliselt arvuka kõnelejaskonna kõrgkultuuri keel. Ometi on nende kahe liikmesriigi riigikeele poliitikat kujundavates hoiakutes ning keele staatuses võimalik lähemal vaatlusel leida mitmeid ühisjooni. Näiteks mõlemad suhtuvad alalhoidlikult oma riigikeelde kui kultuurikeelde, mida tuleb kaitsta teiste keelte ja keelekasutajate kahjustava mõju eest. Nii eestlased kui ka prantslased suhtuvad taunivalt või teatava üleolekuga neisse välismaalastesse, kes riigikeelt väga hästi ei oska ja selle n-ö ära lõrtsivad. Mõlemas riigis torkab silma mahukas keelepoliitiline tegevus, mis on keskendunud peamiselt oma riigikeele kui kultuurikeele kaitsmisele ja arendamisele. Hoolimata aktiivsest keelepoliitikast ja keelekorraldusest on mõlemal maal raskusi võõrkeelsete sisserändajate lõimumisega (Spolsky 2002, Judge 2007, Oakes 2001, Lauristin ja Heidmets 2002, Siiner 2006).

Erinevalt paljudest teistest ELi liikmesriikidest on nii Eestis kui ka Prantsusmaal olemas institutsioonid ja organisatsioonid, samuti hulk õigusakte, mis tegelevad riigikeele korraldamise ja hooldamise, kaitsmise ja arendamisega. Prantsusmaa põhiseadusesse 1992. a viidud muudatus sätestab § 2 lõikes 2: „Vabariigi keeleks on prantsuse keel”. Murde, piirkondliku keelekuju või mõne sisserännanute keele kasutamine on lubatud inimeste erasuhtluses, kogu ametlik suhtlus ja inimeste kodanikuidentiteet on prantsuskeelne. Kõigil teistel keeltel, ka murretel ja piirkondlikel keelekujudel puudub siiani ametlik staatus ja need on juriidiliselt võõrkeeled.

Eesti põhiseaduse § 6 sätestab eesti keele (kui ainsa) riigikeele staatuse riigis. Eesti keeleseaduse § 2 lg 1 järgi on iga muu keel peale eesti keele ja eesti viipekeele võõrkeel, mille „toetamise meetmed ei tohi kahjustada eesti keelt” (Keeleseadus 2007: § 2 lg 3). „Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010”¹⁶ rõhutab samuti, et eesti keel on eesti identiteedi kandja (EKAS 2004: 10).

Proteksioonilist suhtumist riigikeelde näitab ka mõlemas riigis levinud hoiak, et keele normitud (standarditud) kuju (ortograafia) valdamine ning suulise keele lähedus kirjakeelele on märk haritusest ja kõrgest sotsiaalsest positsioonist (Ager 2001, Judge 2007, Lodge 1993, Tomusk 1999, Vare 1998). Näiteks on eestlaste seas kirjakeele rääkimine olnud ikka prestiižikas kui harituse indikaator. Veel päris viimase ajani on domineerinud arusaam, et kõnelema peab nõnda, nagu on õige kirjutada (Keevallik 1994: 5).

Prantsusmaal võeti 1994. a vastu tänaseni kehtiv Touboni seadus, mis väljendab riigi ametlikku hoiakut keeleküsimustes, reguleerides keelekasutust avalikus sfääris, nt siltidel, reklaamides, töölepingutes, suhtluses ametiisikutega jms. Lisaks tarbijakaitsele (st teabe kättesaadavuse tagamine neile, kes võõrkeeli ei oska) põhjendab Touboni seadus Prantsusmaa suunitlust keelelise ühtlustumise poole vajadusega kaitsta prantsuse keelt kui prantslaste identiteedi alust: „Vastavalt põhiseadusele on prantsuse keel vabariigi riigikeel, [---] prantsuse keel on prantslaste olemuse ja pärimuse põhiline element [---] Prantsuse keele hea oskus on hariduse põhieesmärk” (§ 11, lg 11). Ühekeelse hariduse idee ulatub Prantsusmaal juba Suure Prantsuse revolutsiooni aega ning selle juured on jakobiinlikus filosoofias, mille järgi ühekeelne riik ja haridus tagab kõigile kodanikele võrdsed õigused ja võimalused. Ühtse prantsuskeelse hariduse kohustuse kogu riigis sätestas juba 1850. a vastu võetud Falloux’ seadus.

Sarnasel seisukohal on Eesti haridus- ja keelepoliitika. Nii sätestab „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava” (RÕK 2002, 5. ptk)¹⁷ gümnaasiumi lõpetaja soovitud õpitulemused eesti keeles: „Gümnaasiumi lõpetaja valdab eesti kirjakeelt ja väärtustab korrektset keelekasutust”. Uue, veel kinnitamata riikliku õppekava koostajad on põhimõtteliselt samasugusel seisukohal: „Eesti keele õpetus tagab eesti kirjakeele ja

¹⁶ EKAS 2004 on kinnitatud Vabariigi Valitsuse protokollilise otsusega 5. augustil 2004. a.

¹⁷ RÕK on vastu võetud Vabariigi Valitsuse 25. 01. 2002. a määrusega nr 56.

kirjanduse kui rahvuskultuuri oluliste komponentide järjepidevuse ning jätkusuutlikkuse. Emakeel on rahvusliku identiteedi kandja ning tema valdamine kõnes ja kirjas on vaimse ja emotsionaalse arengu alus, suhtlemissuutlikkuse, mõtlemisoskuse kujundamise ning sotsialiseerumise alus ja eeldus” (Riiklike õppekavade materjale 2006: 50–51). Kuigi terminid „kirjakeel” ning „emakeel” paiknevad eri lausetes, kasutatakse neid esitatud katkes samatähenduslikena. Välistatud on mitmikidentiteedid: kirjakeelega seotud riigi-identiteedi ja murdel põhineva kultuurilise identiteedi samaaegsus.¹⁸ Näiteks Võru murre, mida inimene võib pidada oma emakeeleks, ei saa olla aluseks rahvusliku identiteedi kujunemisele. See kõik on sarnane Prantsusmaa Touboni seadusega.

Ühel konkreetsel juhul on Prantsusmaa olnud Eesti seadusloomes ka otseseks eeskujuks. Nimelt võttis riigikogu 8. veebruaril 2007 vastu keeleseaduse muutmise seaduse.¹⁹ Selle menetlemisel riigikogu kultuurikomisjonis viidati mõne sätte puhul otseselt Prantsusmaa keeleseadusele. Kultuurikomisjoni arutelul esitas riigikogu liige Mart Nutt järgneva muudatusettepaneku, täiendades § 2 lõiget 3 sõnastuses: „Meetmed võõrkeelte toetamiseks ei tohi kahjustada eesti keelt.” Oma põhjenduses viitas Mart Nutt sellele, et säte on pärit Prantsusmaa keeleseadusest,²⁰ mis on üks oma keele kesksemaid ning et see säte on oma otstarbekust juba tõestanud, võimaldades vähemalt ühel konkreetsel juhul astuda kohtulikul teel prantsuse keele positsiooni kaitseks välja olukorras, kus üks teine keel (inglise keel) oli avalikus suhtluses seatud eelisolukorda prantsuse keele ees. Seega on oluline, et ka Eesti keeleseaduses oleks selline kaitsemehhanism sees

¹⁸ Vt ka siinse artikli 5. ptk.

¹⁹ Keeleseaduse muutmise seadus sätestab Keeleinspektiooni pädevuse, muudab keeleoskusuete kehtestamise korda, täpsustab eesti keele oskuse hindamise korda, näeb ette tasemeeksameid korraldava asutuse õigused tööalase eesti keele oskuse kategooriatunnistuse või eesti keele oskuse tunnistuse kehtetuks tunnistamisel ja menetlemisel, täpsustab vähemusrahvuste keele kasutamist omavalitsusüksustes ja täiendab keeleseaduse § 2, mille kohaselt riik soodustab lisaks eesti keelele ka viipekeele ja viibeldud eesti keele kasutamist ja arengut. Seadus lubab avaliku teabe „siltide, viitade, kuulutuste, teadaannete, reklaami jms” eestikeelse teksti kõrvale lisada eesti keele piirkondliku erikuju või tõlke võõrkeelde tingimusel, et eestikeelne tekst peab olema esikohal ning ei tohi olla halvemini vaadeldav.

²⁰ Ka harta 1992 preambulis on öeldud: „rõhutades kultuurivahetuse ja keelte paljususe väärtust ning pidades silmas, et regionaal- või vähemuskeelte kaitse ja soodustamine ei tohiks kahjustada riigikeele kasutamist ega vajadust seda õppida”.

(Riigikogu kultuurikomisjoni istungi protokoll nr 236, 12. oktoober 2006, päevakorrapunkt nr 3).

4. Prantsusmaa keelepoliitika kujunemine ja perspektiivid

Prantsusmaa keelepilt on mitmekesine, kuid keeruline. Prantsusmaa puhul on tegu ainulaadse tsiviilühiskonnaga, kus etnilisus ja vähemuskeelsus on igauhe eraasi ja avalikkuse ees on kõik võrdsed prantsuse keelt rääkivad Prantsuse kodanikud (Schnapper 1998). Kuna keelevalik (erasuhtluses) kuulub isiklikku sfääri ja seda ei pea avalikkusele kuulutama, puudub ametlik statistika selle kohta, kui palju on piirkonna- ja vähemuskeelte kõnelejaid. Prantsusmaal räägitakse tavaliselt kaheksast piirkonna- ~ kohalikust keelest, milleks on baski, bretooni, elsassi, flaami, katalaani, korsika, franko-provansaali ja oksitaani keel (Grünthal-Robert 2007). Peale selle on veel *langues d'oïl*, mida paljud prantslased peavad vormilise sarnasuse tõttu standardkeelega veel tänaseni prantsuse keele erivormiks, mitte eraldi piirkondlikuks keelekujuks (Judge 2007). Kuid neil puudub seniajani ametlik staatus ja alles hiljuti nimetati neid *patois*'ks (murdeks),²¹ kuigi tegemist on sedavõrd erinevate keelekujudega, mille hulgas on nii germaani (flaami, elsassi), keldi (bretooni) kui ka romaani keelte hulka kuuluvaid keeli. Ka väljend piirkonnakeeled võeti kasutusele alles 1960ndail (Tabouret-Keller 1999).

Prantsuse keel on aastasadu olnud seotud tugeva keskväimuga ning see seotus ulatub tagasi Rooma impeeriumi ja Karl Suure valitsusaega, mil iga uus piirkond, mis Prantsuse kuningriigiga ühendati, pidi kohalduma selle seadustega ja üle võtma prantsuse keele kui valitsuskeele. Prantsusmaa keelepoliitika alguseks võib pidada kuningas François I poolt 1539. a allkirjastatud seadust l'Ordonnance de Villers Cotterêts, mis määras oma 110. ja 111. peatükis prantsuse keele kasutuse riigi seadus- ja õiguskeelena. Kuna ladina keele staatus seaduste ja ametliku suhtluse keelena oli visa kaduma, oli seaduse eesmärk seda poliitiliselt kõrvale tõrjuda. Prantsuse keele positsiooni riigis tugevdas ka Prantsuse revolutsioon. Revolutsiooni võitsid jakobiinid, kes pooldasid võrdsusel põhinevat demokraatiat, mis

²¹ Mõnikord tehakse vahet terminitel *patois* ja murre e dialekt. Prantsusmaal on *patois* tavaliselt tähistanud maal kõneldavat, madalamate sotsiaalsete rühmade ja kitsama geograafilise levikuga allkeelt. Dialektil võib olla oma kirjatraditsioon, kuid *patois*'l mitte (Wardhough 1996: 25, 41, tsiteeritud Hennoste 2000: 11 kaudu).

eeldas ühtset ja tsentraliseeritud riiki. Et kõik kodanikud saaksid võrdselt demokraatlikes protsessides osaleda, eeldas see ühtset haridussüsteemi ja ühtset standarditud riigikeelt. 1850. a vastu võetud Falloux' seadus tagas üleriigilise prantsuskeelse hariduse. Selle tänaseni kehtiva seaduse eduka rakendamise tulemusena on piirkonnakeelte rääkijate hulk viimase paarisaja aastaga drastiliselt kahanenud, ulatudes 1980ndail vaid u 1/30-ni elanikkonnast. Alates 1950ndaist võidi uhkusega öelda, et kõigi vabariigis sündinud laste esimeseks keeleks on prantsuse keel (Judge 2007). Vabariigi alustalaks olev *liberté* tähendas enese vabastamist „piirkondlikust” päritolust: „etnilisus” oli harimatuse, mahajäämuse ja separatismi, „ühtsus” harituse ja valgustatuse näitaja (Kymlicka 1995). Revolutsiooniga loodi poliitiline diskursus, mille järgi piirkonna- ~ kohalike keelte rääkimine on vastuolus Prantsusmaa kodanikuks olemisega (Schnapper 1994: 189). Selline hoiak kestab tänaseni: poliitikute visa kihutustöö tulemusena on igasugune etniline ja vähemusidentiteet – vastandina edumeelsele ühtsele prantsuskeelsele identiteedile – seotud (suurlinnade) äärealade, getode, alamate klasside ning sotsiaalsete konfliktidega (Haddad ja Balz 2006). Enamik prantslasi eelistab seetõttu pidada end esmalt prantslaseks ja alles seejärel mingisse vähemusrühma kuuluvaks, mitmik- või kaksikiidentiteedid on – nagu Eestigi puhul – sisuliselt välistatud (Oakes 2001, 2002).

Piirkonnakeelte eemaldamine ametlikust diskursusest on muutnud need osaks arhailisest folkloorist, millel puudub tänapäevane sõnavara, sh oskussõnavara (Baggioni 1997). Kuigi nii 1951. a Deixonne'i seadus kui ka 1994. a Touboni seadus soodustab piirkonnakeelte õppimist, ja viimane sisaldab ka väidet, et seaduse eesmärk ei ole piirata nende kasutust avalikus suhtluses, on ometi hulgaliselt juhtumeid, kus kohus on keelanud piirkonnakeelte kasutamise avalikus suhtluses, viidates põhiseaduse ülimuslikkusele, mille järgi prantsuse keel on ainus ametlik keel riigis (Judge 2007). Tänapäeval õpib vaid 3% Prantsusmaa lastest koolis kas alam- või keskastmes mõnda piirkonnakeelt (Oakes 2002, Judge 2007). Prantslased eelistavad rääkida prantsuse keelt. Viimase kõrgem sotsiaalne staatus tuleneb asjaolust, et see on alati olnud seotud kõrgkultuuriga, kuna selles on suhelnud eliit. 1635. a loodi l'Académie française, mille ülesandeks on siiani prantsuse normikeele kaitsmine, säilitamine ja arendamine, puhastades seda laen- ja murdesõnadest. Kuigi akadeemia on tänapäeval suure osa oma endisest mõjuvõimust kaotanud, toimib see

endiselt keelelise kvaliteedi kontrollina: akadeemia soovitusi järgivad nii poliitiline, kultuuriline kui ka sotsiaalne eliit. 1992. a põhiseaduse §-s 2 tehtud muudatus, mis esmakordselt riigi ajaloos andis prantsuse keelele riigi ainsa ametliku keele staatuse, tulenes küll poliitikute kartusest inglise keele pealetungi ees, ent paradoksaalsel moel on see säte osutunud oluliseks takistuseks just piirkondlikele keelekujudele õigusliku staatuse andmisel, s.o nende tunnustamisel piirkonnakeelena. Juriidilises mõttes on need endiselt võõrkeeled.

Olulisemate Euroopa institutsioonide (EL ja EN) mitmekeelsuse poliitikat on Prantsusmaal seni pigem tõrjutud. Näiteks on Prantsusmaa 1999. a allkirjastanud Euroopa regionaal- või vähemuskeelte harta,²² kuid selle senini ratifitseerimata jätnud. Poliitikud põhjendavad seda argumendiga, et etnilisus ja vähemused on kuuluvad inimese eraellu. Mingitele keelerühmadele teistest erineva staatuse andmine oleks ka põhiseaduse mõttes diskrimineerimine: Prantsusmaal lähtutakse ühtsuse ja võrdsuse, mitte vähemuse printsiibist, seaduse ees on kõik vähemusrühmused võrdsed, st prantslased (Bernard 1998). Põhiseaduslik kogu (Conseil constitutionnel) leidis 1999. a, et harta 1992 sõnastus on vastuolus Prantsusmaa põhiseaduse 1. peatükiga, mille järgi „Prantsusmaa on jagamatu vabariik”.²³ Prantsusmaal kehtiva territoriaalsuse printsiibi ehk *ius soli* järgi on piirkonna- ~ kohalikud keeled kogu Prantsuse riigi, mitte piirkondade omand: „Keeled on seotud inimeste ja institutsioonide, mitte mulla ja loodusega” (Carcassonne 1998).

On üsna tõenäoline, et Prantsusmaa, tuginedes oma traditsioonidele ja ajaloolisele pärandile ning suhteliselt mõjukale positsioonile ELis ei muuda oma keelepoliitilisi põhimõtteid või toetab piirkonnakeeli pigem formaalselt, deklaratiivselt, mitte sisuliselt. Kuidas peaks toimima Eesti, mille ajalooline, kultuuriline ja sotsiaalne pärand on Prantsusmaast erinev, kuid mis on keelepoliitikas üritanud järgida Prantsusmaa eeskujut?

²² Nimetatud harta on Euroopa Nõukogu, mitte Euroopa Liidu dokument. Kuna mitmekeelsuspoliitika valdkonnas teevad EK ja EN mõningast koostööd, on siinse artikli autorid pidanud vajalikuks ka hartale viidata.

²³ Otsus nr 99-412 DC, 15.06.1999, www.conseilconstitutionnel.fr/decision/1999/99412/99412dc.htm.

5. Eesti keelepoliitika ja piirkondlikud keelekujud: poliitika kujunemine ja perspektiivid

Nagu ülal mainitud, on Eesti keelepoliitikatki kujundanud arusaam, et rahva või rahvuse²⁴ määrab ära keel. Seda kinnitab eesti keele käsitlemine seadusloomes: eesti keel on eesti identiteedi kandja (EKAS 2004: 10) ja Eesti (ainus) riigikeel (põhiseadus, keeleseadus), Eesti Vabariik peab „tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade” (põhiseaduse preambul). Eesti seaduste tekstides väljendub arusaam, et eestlastel on üks keel ja kultuur (põhiseadus, keeleseadus). Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduse (1993) kohaselt saab Eestis oma kultuur olla vaid vähemusrahvustel, viimased ei ole eestlased ning kõnelevad keeleseaduse määratluse kohaselt võõrkeelt (Kama 2004: 217–218).

Riigi keelepoliitika eesti keele piirkondlike erikujude (murrete) tunnistamisel on samuti olnud vastuoluline. Ühelt poolt on leitud võimalusi toetada rahaliselt Võru Instituudi ning Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liidu (ERVL) tegevust,²⁵ toimivad riiklikud programmid „Lõuna-Eesti

²⁴ Eestikeelsed terminid *rahvas* ja *rahvus* ei ole väga selged, vahetegemine on küllaltki keeruline (Kama 2004: 217). Veelgi probleemsem on nende selgitamine väljaspool Eestit: paljud poliitikud ja teadlased on nii angloameerika kui ka romaani keele- ja kultuuriruumis olnud kimpus selgitamisega, et eesti keele- ja mõttemaailmas puudub (erinevalt Prantsusmaast) kodakondsust tähistav poliitiline mõiste „eestlane” – seda märgib väljend *Eesti kodanik* – ning et *eestlane* tähistab etnilist kuuluvust (nt Hint 2001: 42–44). Seega ei saa Eesti venelane olla „eestlane”. Vastupidine lähenemine on võõras, vt marginaalse Konstitutsioonierakonna programmi põhialuste projekti: „Eesti rahvas pole mitte kitsas etniliselt piiritletud grupp elanikke, vaid kõik Eestimaa alalised elanikud.” <http://www.kpartei.ee/index.php?area=2>.

²⁵ Võru Instituudi (VI) asutamise idee pakkusid välja 1980. aastate lõpul hoogustunud nn võru liikumise aktiivsemad tegelased, kuid instituudi asutas Vabariigi Valitsus 1995. a. Praegu asub VI Kultuuriministeeriumi valitsemisalas, seda finatseeritakse riigieelarvest, raha taotletakse juurde fondidest ja programmidest, vt <http://www.wi.ee/>.

Mittetulundusühing Eesti Regionaal- ja Vähemuskeelte Liit (ERVL, ingl *Estonian Bureau of Lesser Used Languages* ehk EstBLUL) on asutatud 2004. a. ERVL kuulub üle-euroopalisse organisatsiooni Euroopa Vähemkasutatud Keelte Büroo (*European Bureau for Lesser Used Languages* – EBLUL). ERVL kaitseb ja arendab Eesti põliseid regionaal- ja vähemuskeeli. Kaitstavad vähemuskeeled on jidiš, mustlaskeel (romi keel), rootsi, saksa, soome, tatari ja vene keel; regionaalkeeled on setu ja võru keel. ERVLi liikmeteks on vastavate keelekogukondade organisatsioonid kui juriidilised isikud, vt <http://www.estblul.ee/EST/index.shtml>.

keel ja kultuur (2005–2009)” ja „Setomaa riiklik kultuuriprogramm (2006–2009)”²⁶ (Tender 2007a). Teisalt on murrete propageerimist, eriti murretele piirkonnakeele ehk regionaalkeele staatuse omistamise taotlusi peetud eesti rahvusliku ühtsuse lõhestamiseks ning eesti (kirja)keele arendamisele vastutöötamiseks. Tõrjuvat hoiakut on enamasti põhjendatud Eesti riigi suhteliselt piiratud inim- ja rahaliste võimalustega (Valge 2007),²⁷ mõnikord ka separatismiohuga.

Jäik ja protektsiooniline riigikeelepoliitika võib ruineerida oma „allikad”, tekitada protesti ning kibestumist, mis lõppkokkuvõttes pole kasulik ka riigikeele arengu seisukohalt. Eesti keele arendamise strateegia rõhutab, et eesti keele piirkondlikud erikujud (murded) on kirjakeele arendamise üks allikas ja kohaliku identiteedi kandja (EKAS 2004: 34). Strateegia järgi tuleb luua tingimused eesti keele piirkondlike erikujude (murrete ja neist lähtuvate kirjalike keelekujude) kasutamiseks ja säilitamiseks kultuuriväärtusena, eesti kirjakeele arendamise ühe allikana ja kohaliku eesti identiteedi kandjana. Muu hulgas on seatud ülesandeks luua võimalusi murrete õpetamiseks üldhariduskoolis ja teistes õppeasutustes, murrete kasutamiseks kohalikus asjaajamises ning meedias ja muus kultuuris (EKAS 2004: 34). Seega soosib strateegia murdeid ja mitmikidentiteeti, kuid see mõtteviis pole jõudnud teistesse olulistesse poliitilistesse ja juriidilistesse dokumentidesse. Tinglikult võib sellist olukorda pidada konserveerivaks strateegiaks: olemasolevat püütakse säilitada, kuid kuna see tegevus pole lõimitud üldisesse ühiskonna sotsiokultuurilise taastootmise süsteemi, siis on ära lõigatud murrete edasised n-ö loomulikud arenguperspektiivid. Tänapäeval puudub suurel osal noortest murdekeele kasutamise kogemus, kuna see ei ole osa meie igapäevaelust ega meediapildist. Seega on reaalseks muutunud oht, et murded omavad nende jaoks tulevikus vaid museoloogilist väärtust. Probleemi möönavad ka EKASe koostajad: strateegia elluviimise ülevaates on täidetud ja täitmisel ülesannete²⁸ kõr-

²⁶ Vt Kultuuriministeeriumi „Kultuuripärandi programmid“ <http://www.kul.ee/index.php?path=0x214>.

²⁷ Nt on öeldud, et kahte kirjakeele staatuses keelt väike eesti rahvas välja ei vea (Valge 2007).

²⁸ Täidetud: on korraldatud murrete õpetamist üldhariduskoolides (riigi toel eelkõige Kagu-Eestis), kõrgkoolides ja mõnel omaalgatuslikul suvekursusel; on välja antud Kihnu ja Mulgi murde lugemikud (2004); on toetatud Lõuna-Eesti murdekeelsete ajakirjandusväljaannete ilmumist, vastavateemalisi kultuuriajakirjade erinumbreid, raadio- ja telesaateid; on toetatud hoogustunud murdekeelsete näidendite kirjutamist

val mainitud, et õigusaktides on veel sätestamata eesti keele piirkondlike erikujude kasutamine kohalikus asjaajamises; regionaalkultuuri riiklikke programme ei ole laiendatud kogu Eestile. Raskusi on ka murrete õpetamisega, kuna riiklik õppekava ei soodusta piisavalt murrete õpetamist; puudub võimalus anda murdeõpetajatele lisakvalifikatsioon, raskendatud ja valdavalt riiklikult koordineerimata on õppematerjalide väljaandmine. Murrete kasutamist meedias takistab asjaolu, et puudub võimalus koolitada murdekeeles kirjutavaid ajakirjanikke ja et Eesti Rahvusringhääling ei toeta murdekeelsete saadete tegemist omavahendeist. Peamiseks takistuseks on aga murdeprobleemidega tegelemise nõrk riiklik koordineerimine, mis piirdub peaausjalikult Lõuna-Eestiga, samuti jätab soovida riiklike programmide rahastamine (EKASe elluviimine 2006: 25–26).

Keelekaju säilimine oleneb palju sellest, kui kõrge on selle maine. Murret ei peeta nii prestiižikaks kui piirkonnakeelt. See on üks põhjusi, miks on nt Võru murdele taotletud piirkonnakeele ehk regionaalkeele staatust. 2004. a moodustati Vabariigi Valitsuse korraldusel²⁹ asjatundjate komisjon ülesandega määrata kindlaks lõunaeesti keele õiguslik staatus. Paraku ei leidnud komisjon üksmeelt. Eestigi ei ole allkirjastanud Euroopa regionaal- või vähemuskeelte hartat.³⁰ Riigikogu liige Mart Nutt on seda põhjendanud hirmuga täiendavate kulutuste ees, võimaliku separatismiohuga³¹ ning võimalusega, et hartat tahetakse poliitilisil kaalutlusil ka immigrantkeeltele laiendada (harta viimaseid ei kaitse) (Nutt 2004: 227). Harta allkirjastamise pooldajad, nt mõned võru liikumisega seotud arvamussliidrid, on olnud seisukohal, et kui Eesti riik tunnistaks võru keelekaju piirkonna- e ~ regionaalkeelena ja allkirjastaks harta, siis kaasneks sellega

ja lavastamist, ilukirjanduse avaldamist ja murdeluule ning kodumurde päevade korraldamist; kohanimeseadusega on sätestatud kohanimede piirkondlike erikujude kasutamine.

Täitmisel: viiakse ellu programmi „Lõuna-Eesti keel ja kultuur (2005–2009)” ja „Setomaa riiklikku kultuuriprogrammi (2006–2009)”.

²⁹ Vabariigi Valitsuse 15. jaanuari 2004. a korraldus nr 27-k; komisjoni esimees oli toonane kultuuriminister Urmas Paet.

³⁰ Samas on Eesti allkirjastanud Euroopa vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni.

³¹ Huvitav on siinkohal märkida, et Eesti 2000. a rahvaloendusel ei tehtud vahet eestlastel ja võrukestel-setudel (ei esitatud küsimusi paikkondliku lisaidentiteedi kohta) ega tehtud vahet eesti ja võru/setu keelekujul, samas Venemaa 2001. a rahvaloendusel eristati (rahvusena) eestlasi ja setusid (Verschik 2005).

võimalus taotleda selle viljelemises ja arendamiseks ELi rahalist toetust, kuna Euroopa regionaal- või vähemuskeelte hartaga tunnustatakse keeli, mitte murdeid (vt ka Brown 2004, Kama 2004).

6. Kokkuvõtteks

Eesti ja Prantsusmaa keelepoliitikat analüüsid joudsime järeldusele, et vähemalt murrete ja piirkonnakeelte osas on nende liikmesriikide keelepoliitika ning ELi keelelise mitmekesisuse eesmärkide vahel vastuolusid või pingekohti. Normikeele teke, kaitse ja arendamine on riigi arengus loomulik nähtus ning hädavajalik riigi ühtsuse, turvalisuse ja toimimise tagamiseks. Teisi keeli (nii murdeid ~ piirkondlikke keelekujusid kui ka vähemuskeeli) tolereeritakse niivõrd, kuivõrd need ei kahjusta normikeelt (riigikeelt) ja selle positsiooni. Normikeele kõrge staatus mõjutab kõige enam keele piirkondlikke erikujusid ehk murdeid, nende säilimist ja kasutamist.

Nii Eesti kui ka Prantsusmaa koostatud aruannetest EK tegevuskava 2003 täitmise kohta (Follow-Up of the Action Plan 2006, Suivi de Plan 2006) selgub, et kuigi EK tegevuskava eesmärk on parandada nii võrku kui ka vähemus- ja piirkonnakeelte kasutamist ja õppimisvõimalusi, on põhiohk poliitika rakendamisel võrkeelte õppel. Riikidel on riigikeele toetamise kõrval lihtsam soodustada suure kõnelejaskonnaga võrkeelte õpet (tihti nende riikide endi toel), selmet tegeleda regionaal- või vähemuskeelte õppimis- ja arenguvõimaluste tagamisega. Vähemuskeelte ja/või piirkondlike keelekujude ~ murrete toetamine on kulukas, samas ei suurenda nende oskus sageli inimese väärtust tööjõuturul erinevalt (suure kõnelejaskonnaga) võrkeele oskusest (Tender, Vihalemm).

ELi mitmekeelsuse poliitika ei sea mingeid piiranguid ega anna soodustusi. Samas propageerib see siiski keelelist mitmekesisust, pakkudes aktiivsetele tegutsejatele ka võimalusi. Kuna EL jätab liikmesriikidele vabad käed keelelise mitmekesisuse elluviimisel, võiks Eesti kaaluda, kas järgida selle rakendamisel suurriikide (näiteks Prantsusmaa) eeskju või mingit muud strateegiat. Meie arvates peaks alternatiivina vaagima ELi raames pakutavate programmide aktiivset ärakasutamist. See tähendaks senise konserveeriva (murde)keelepoliitika asendamist arendava poliitikaga, st aktiivsemat ja julgemat toetust piirkondlikele keelekujudele ~ murretele. Suuremat rahastamist vääriskid Lõuna-Eesti keelt ja kultuuri

toetavad riiklikud programmid, samuti vajaks taas põhjalikku kaalumist piirkondlike keelekujude õiguslik tunnustamine³² – see tõstaks nende mainet ning võimaldaks toetuste taotlemist ka ELi struktuuridest.

Kirjandus

- Ager, Dennis 1996.** Language Policy in Britain and France: The Processes of Policy. London/New York: Cassell.
- Ager, Dennis 2001.** Motivation in Language Planning and Language Policy. Clevedon: Multilingual Matters.
- Andmed 2005** = Key Data on Teaching Languages at School in Europe. 2005 Edition. Eurydice: Brussels.
- Baggioni, Daniel 1997.** Langues et nations en Europe. Paris: Éditions Payot.
- Bernard, Philippe 1998.** L'immigration: Les Enjeux de l'intégration. Paris: Le Monde.
- Brown, Kara 2004.** Riigi rollist regionaalkeelte toetajana Euroopa Liidus. – Kiil' ja hindätiidmine. Keel ja identiteet. Toim. Karl Pajusalu ja Jan Rahman. (= Võro instituudi toimõndusõq 16.) Võro, 211–216.
- Carcassonne, Guy 1998.** Étude sur la compatibilité entre la Charte européenne des langues régionales ou minorités et la Constitution, www.ladocfrancaise.gouv.fr/cgi-bin/multitel/CATALDO/accueil_df
- Caviedes, Alexander 2003.** The Role of Language in Nation-Building within the European Union. – Dialectical Anthropology 27: 3–4.
- Chambers, Jack K., Peter Trudgill 1980.** Dialectology. Cambridge: University Press, 3–14.
- Christiansen, Pia V. 2006.** Language policy in the European Union. European/English/ Elite/ Equal/Esperanto Union? – Language Problems & Language Planning 30: 1, 21–44.
- Commission of the European Communities 2007.** Final Report. High Level Group on Multilingualism. ISBN 978-92-79-06902-4, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multireport_en.pdf
- Edwards, John 1985.** Language, Society and Identity. Oxford: Oxford University Press.
- Eesti Vabariigi põhiseadus.**
- EK ettepanek KOM(2005) 548 lõplik** = Euroopa Parlamendi ja nõukogu soovitus võtmekompetentsuste kohta elukestvas õppes.

³² Siinses ülevaates ei ole ruumi käsitleda regionaalkeelte tunnustamise õiguslikke võimalusi ega tagajärgi. Teema vajaks analüüsimiseks põhjalikku artiklit. Märkimist väärib, et eesti keele piirkondlike erikujude (nt Võru) tunnustamine regionaalkeelena ei ole üksüheselt seotud harta 1992 võimaliku allkirjastamisega.

- EK keeleoskuse näitaja 2005** = EK teatis KOM(2005) 356 lõplik versioon. „Euroopa keeleoskuse näitaja”.
- EK tegevuskava 2003** = EK teatis KOM(2003) 449 lõplik versioon. „Keeleõppe ja keelilise mitmekesisuse edendamine: tegevuskava aastateks 2004–2006”.
- EK uus mitmekeelsuse raamstrateegia 2005** = EK teatis KOM(2005) 596 lõplik versioon. Komisjoni teatis nõukogule, parlamendile, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele „Uus mitmekeelsuse raamstrateegia”.
- EKAS 2004** = Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010. Tartu, <http://ekn.hm.ee/keelestrateegia>
- EKASe elluviimine 2006** = Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010 elluviimine 2004–2006. Tartu.
- EKK** = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Tiiu 2002**. Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Eurobaromeeter 2005** = Europeans and languages – Special Eurobarometer 237 – Wave 63.4. European Commission. This survey was requested and coordinated by Directorate-General Press and Communication. Fieldwork: May–June 2005. Publication: September 2005. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_237.en.pdf
- Eurobaromeetri eriuuring 243** „Eurooplased ja keeled” kokkuvõtte. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_sum_et.pdf
- Euroopa vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon 1995**. http://www.coe.ee/files2/euroopa_nk_docs/konvetsioonid/zip/ets146en/ets157.html
- Follow-Up of the Action Plan 2006** = Follow-up of the Action Plan on Language Learning and Linguistic Diversity. National Report Template, country: Estonia. EXP LG 5/2006/EN.
- Grin, François 2003**. Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages. New York: Macmillan.
- Grünthal-Robert, Tiiu 2007**. Kohalikud keeled Prantsusmaa koolis. – Sirp 16. XI.
- Haddad, Yvonne Yazbeck, J. Michael Balz 2006**. The October Riots in France: A Failed Immigration Policy or the Empire Strikes Back? International Migration. Vol. 44 (2).
- Harta 1992** = Euroopa regionaal- või vähemuskeelte harta. http://www.coe.int/ee/portal/Legal_affairs/EE_Charte_langues.asp?L=EE
- Hennoste, Tiit 1999**. Eesti keele arengud: totalitaariast poliüloogiasse. – Keel ja Kirjandus 2, 88–96.
- Hennoste, Tiit 2000**. Allkeeled. – Eesti keele allkeeled. Toim. Tiit Hennoste. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.) Tartu, 9–56.

- Hint, Mati 2001.** Eestikeelne raamat riikluse eeldusena. – Raamatu osa Eesti arengus. Toim. Tõnu Tender. Tartu, 41–45.
- Hyltenstam, Kenneth 1999.** Begreppen språk och dialekt – om meänkielis status som eget språk. – Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv. Red. Kenneth Hyltenstam. Lund: Studentlitteratur, 98–137.
- Judge, Anne 2007.** Linguistic Policies and the Survival of Regional languages in France and Britain. Palgrave Macmillan.
- Kama, Kaido 2004.** Võrokeisi hindäitidmine ja Eesti keelepoliitiga. – Kiil' ja hindäitidmine. Keel ja identiteet. Toim. Karl Pajusalu ja Jan Rahman. (= Võro instituudi toimõndusõq 16.) Võro, 217–222, 246.
- Keeleseadus 2007** = Keeleseadus, vastu võetud 21.02.1995. a seadusega (RT I 1995, 23, 334), jõustunud 1.04.1995. Viimati muudetud järgmise seadusega (vastuvõtmise aeg, avaldamine Riigi Teatajas, jõustumise aeg): 8.02.2007 (RT I 2007, 17, 82) 1.03.2007, § 5 lõike 4 osas 1.07.2008, vt <http://ekn.hm.ee/seadused/keeleseadus>
- Keevallik, Leelo 1994.** <nud> varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti keele õppetool.
- Kerge, Krista 2000.** Kirjakeel ja igapäevakeel. – Eesti keele allkeeled. Toim. Tiit Hennoste. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16.) Tartu, 75–110.
- Kõrgetasemeline mitmekeelsuse töörühm 2007.** Lõpparuanne. Lühiversioon. http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multishort_et.pdf
- Kymlicka, Will 1995.** Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Oxford University Press.
- Lauristin, Marju, Mati Heidmets 2002.** The Challenge of the Russian Minority. Tartu: Tartu University Press.
- Lenaerts, Gilberte 2001.** A failure to comply with the EU language policy: A study of the Council archives. – *Multilingua* 20: 3, 221–244.
- Lodge, Anthony, R. 1993.** French: From Dialect to Standard. London/NY: Routledge.
- Nutt, Mart 2004.** Vähemuskeelte kaitse õiguslikud aspektid. – Kiil' ja hindäitidmine. Keel ja identiteet. Toim. Karl Pajusalu ja Jan Rahman. (= Võro instituudi toimõndusõq 16.) Võro, 223–230, 247–248.
- Oakes, Leigh 2001.** Language and National Identity: Comparing France and Sweden. Amsterdam: John Benjamins.
- Oakes, Leigh 2002.** Multilingualism in Europe: An Effective French identity Strategy? – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 23: 5, 371–387.
- Pajusalu jt 2002** = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2002. Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

- Phillipson, Robert 1992.** Linguistic Imperialism. Oxford: Oxford University Press.
- Phillipson, Robert, Tove Skutnabb-Kangas 1999.** Englishisation: one dimension of globalization. – English in a changing world. Eds. David Graddol, Ulrike H. Meinhof. (= Aila Review 13.) 19–36.
- Raamdokument 2007** = Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Rannut, Mart 2004.** Language Planning in Estonia: Past and Present. Working Paper 16. CIEMEN/Mercator. <http://www.ciemen.org/mercator/index-gb.htm>
- Rannut jt 2003** = Rannut, Mart, Ülle Rannut, Anna Verschik. Keel. Võim. Ühiskond. Tallinn: TPÜ kirjastus.
- Riigikogu kultuurikomisjoni istungi protokoll nr 236**, 12. oktoober 2006, päevakorrapunkt nr 3.
- Riiklike õppekavade materjale 2006.** Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.
- RÕK 2002** = Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. (Vastu võetud Vabariigi Valitsuse 25. 01. 2002. a määrusega nr 56.) Riigi Teataja I osa, nr 20, 22. veebruar, vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=1008388>
- Schnapper, Dominique 1994.** La Communauté des citoyens: Sur l'idée moderne de nation. Paris: Gallimard.
- Schnapper, Dominique 1998.** La Relation à l'autre: Au Coeur de la pensée sociologique. Paris: Gallimard.
- Siiner, Maarja 2006.** Planning Language Practice: A Sociolinguistic Analysis of Language Policy in Post-Communist Estonia. – Language Policy 5, 161–186.
- Spolsky, Bernard 2002.** Language Policy, Practice and Ideology. – Identity, Culture and Globalisation. Ed. by Eliezer Ben-Rafael, Yitzhak Sternberg. The Annals of the International Institute of Sociology. Vol 8, 319–325.
- Sprogpolitisk redegørelse 2004.** [Statement of Language Policy], published by the Ministry of Cultural Affairs, Denmark, Copenhagen.
- Suivi de Plan 2006** = Suivi du Plan d'action sur l'apprentissage des langues et la diversité linguistique. Rapport national de la France.
- Tabouret-Keller, André 1999.** Western Europe. – Handbook of Language and Ethnic Identity. Ed. by J. A. Fishman. Oxford: Oxford University Press, 334–349.
- Tender, Tõnu 1996.** Võru keelepruuk – keel või murre? – Akadeemia 4, 643–651.
- Tender, Tõnu 2006.** Eesti mitmekeelsusest Euroopa taustal. – Mitmekeelsus ja keelevahetus Läänemeresoome piirkonnas. Toim. Külli Eichenbaum ja Kadri Koreinik. (= Võro instituudi toimõndusõq 18.) Võro, 164–174.

- Tender, Tõnu 2007a.** Sustaining Minority Language Communities: The Case of Estonia. – Ettekanne 08.11.2007. Queen's University Belfast, 7th Language & Politics Symposium „Sustaining Minority Language Communities”.
- Tender, Tõnu 2007b.** Eesti formaalharidussüsteemi võõrkeeleeõppepoliitika suundumusi. – Emakeel ja teised keeled V. Toim. Raili Pool. (= Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 6.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 227–241.
- Tender, Tõnu, Triin Vihalemm.** Two languages in addition to mother tongue – Will This Policy Preserve Linguistic Diversity in Europe? (käsikiri toimetamisel).
- Tomusk, Ilmar 1999.** Eesti keel vajab kaitset ka eestlaste endi eest. – Eesti Päevaleht 09.II.
- Tomusk, Ilmar 2001.** Eurointegratsioon ja Eesti keelepoliitika. Magistritöö. Tallinna Tehnikaülikooli humanitaarteaduskonna humanitaar- ja sotsiaalteaduste instituudi haldusjuhtimise õppetool.
- Tomusk, Ilmar 2002.** Eesti keelepoliitika põhimõtted ja dünaamika eurointegratsiooni ning rahvusvaheliste inimõiguste kontekstis. Doktoritöö. Tallinna Tehnikaülikooli humanitaar- ja sotsiaalteaduste instituut. Tallinn: TTÜ kirjastus.
- Valge, Jüri 2007.** Eesti keel rahvusvahelistumise ja murdeliikumise elavnemise tingimustes. – Emakeel ja teised keeled V. Toim. Raili Pool. (= Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 6.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 287–295.
- Vare, Silvi 1998.** Eesti keel teise keelena vene õppekeelega koolis. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Toim. Marju Lauristin, Silvi Vare, Tiia Pedastsaar, Marje Pavelson. Tartu: Tartu Ülikool, 99–124.
- Verschik, Anna 2005.** The Language Situation in Estonia. – Journal of Baltic Studies 36: 3, 283–316.
- Vähemusrahvuse kultuuriautonomiam seadus 1993.** <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=182796>
- Wawra, Daniela 2006.** United in Diversity: British and German Minority Language Policies in the Context of an European Language Policy. – Language and Intercultural Communication 6: 3/4, 219–233.
- Working Document 2006** = Working Document of the European Parliament on the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a New Framework Strategy for Multilingualism. COM(2005) 596 final <http://www.eurolang.net/files/WORKING%20DOCUMENT.doc>

About recognition of regional language varieties in Estonia and France on the background of European Union language policy

Maarja Siiner, Tõnu Tender,
Triin Vihalemm

The objectives of EU language policy are promoting linguistic diversity in Member States and improving the language skills of EU citizens, who should master at least two foreign languages. The first objective is enshrined in the Treaty on European Union underlining that the European Union respects its rich cultural and linguistic diversity. By shaping its identity and distinctiveness the European Union is contrasting itself consciously with the United States of America; according to the motto of USA *E pluribus unum* common language is the element uniting the country and its citizens. The second objective – improving foreign language skills of EU citizens – arises from a practical necessity to ensure the mobility of EU citizens and to make communication within the Union, e.g. work and leisure related contacts between Member States and their citizens, easier. How compatible are these objectives with the language policies of nation states? This article provides a comparative study of linguistic diversity issues in official language policies of two member states: Estonia and France.

Keywords: EU multilingualism policy, Estonian language policy, French language policy, official language, regional varieties of a language, regional languages ~ regional language